O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O’RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI FIZIKA MATEMATIKA FAKULTETI INFORMATIKA O’QITISH METODIKASI II BOSQICH 210-GURUX TALABASI BO’RIYEV ISKANDARNING “UMUMIY PEDAGOGIKA NAZARIYASI VA AMALIYOTI” FANIDAN TAYYORLAGAN

MUSTAQIL ISHI

FAN O’QITUVCHISI: JUMAYEVA G

TERMIZ 2014-2015

MAVZU: DIDAKTIKA – TA`LIM NAZARIYASI SIFATIDA. TA`LIM PARADIGMALARI

R e j a:

1. **Didaktika xaqida tushuncha.**
2. **Didaktikaning predmeti va vazifalari.**
3. **Didaktikaning tashkil topishi va rivojlanishi.**
4. **Ta’lim paradigmalari xaqida tushuncha**
5. **Ta’lim paradigmalari turlari**

Insonning faoliyatida ukitish xar doim juda muxim axamiyatga ega bulgan. Ta`lim tasodifiy, intuitiv xususiyatga ega bulganda xam va asosan tasodifan axborotlarni berish xamda taklid kilishdan iborat bulganda xam shunday bulgan; keyinchalik xam, ta`lim maksadga muvofik muntazam va rejalashtirilgan jarayonga aylanganda, maktab paydo bulganida xam shunday bulgan. Birok uzok vakt davomida ta`limni nazariy taxlil kilish va urganish ishlari olib borilmadi, shuning uchun uz nazariyasiga ega bulmadi. Fakatgina XVII asr bu soxada muxim uzgarishlar olib keldi: aynan usha paytda  ta`lim aloxida nom oldi va tarixda birinchi didaktik faoliyatning ilmiy asoslangan tizimiga asos solindi.

Didaktika (ta`lim nazariyasi: yunoncha «didaktikos» "urgatuvchi", «didasko» esa – "urganuvchi" ma`nosini bildiradi) ta`limning nazariy jixatlari (ta`lim jarayonining moxiyati, tamoyillari, konuniyatlari, ukituvchi va ukuvchi faoliyati mazmuni, ta`lim maksadi, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta`lim jarayonini takomillashtirish yullari va xokazo muammolar)ni urganuvchi fan.

Bu suz 1613 yili Germaniyada nemis pedagogi Volfgang Ratke (1571-1635 yillar) tomonidan kiritildi.

Bu tushunchani shunga uxshash usulda buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592-1670 yillar) "Buyuk didaktika" nomli mashxur asarida tilga oladi. Lekin Komenskiy "didaktika bu fakat ta`limgina emas, balki tarbiyalash xam", deb ta`kidlaydi. Mazkur asarda olim ta`lim nazariyasining muxim masalalari: ta`lim mazmuni, ta`limning kurgazmaliligi, ketma-ketligi kabi tamoyillari, sinf-dars tizimi borasida suz yuritadi.

Didaktikaning predmeti, funksiyalari va vazifasi. Pedagogika fani ta`lim va tarbiya jarayonini ularning yaxlitligi va birligi asosida urganadi. Ikki faoliyatning xar birining moxiyatini anik bayon etish uchun didaktika (ta`lim nazariyasi) va tarbiya nazariyasini ajratib kursatadilar.

Xozirgi davrda didaktika ukitishning mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllarini ilmiy asoslab beruvchi pedagogika soxasi sifatida tushuniladi.

Umumiy didaktikadan tashkari xususiy didaktikalar yoki aloxida fanlar buyicha ta`lim metodikasi deb ataluvchi didaktikalar xam mavjud.

Ularning mazmuni ta`limning ma`lum boskichlarida u yoki bu fanlarni urganish va ta`lim berishning nazariy asoslarini belgilaydi. Xar bir ukituvchi didaktika asoslarini puxta bilishi va ularga tayangan xolda faoliyatni tashkil etishi zarur.

Didaktika predmetini aniklash buyicha turli karashlar ilgari surilgan. karashlarning turlicha bulishi didaktikaning metodologik kategoriyalarini anik ajratilmaganligi bilan boglik.

Kupchilik olimlar ta`lim obyekt deb ukitish jarayonining maksadi, mazmuni, konuniyatlari, metodlari va tamoyillarini kursatadilar.

Didaktika ta`limni ijtimoiy tajribani berish vositasi sifatida e`tirof etadi. Ta`lim yordamida yoshlarni xayotga tayyorlash amalga oshiriladi. Ta`limiy faoliyatini tashkil etishda ukituvchi - ukuvchi, ukuvchi – ukuv materiali, ukuvchi - boshka ukuvchilar urtasidagi munosabatlar yuzaga keladi.

Pedagogik adabiyotlarda ulardan kaysi biri didaktika uchun asosiy xisoblanishi keraklig borasida xam turli fikrlar keltiriladi xamda ukuvchining ukuv materialiga bulgan munosabati, ya`ni, bilimlarni urganish munosabatini asosiy deb e`tirof etuvchi karashlar soni nisbatan kup.

Darxakikat, ukish, urganishi ta`lim jarayonining ajralmas xususiyatidir. Ta`limga psixologiya nuktai nazaridan yondashilsa, ushbu munosabatning ustuvorligiga shubxa kolmaydi. Birok, ta`limga pedagogik, ya`ni, ijtimoiy tajribani berish, urgatish nuktai nazaridan karalsa faoliyat uchun asosiy sanaluvchi munosabat – ikki shaxs (ukuvchi va ukituvchi) urtasidagi munosabatlar yetakchi urin egallashi lozim ekanligi anglanadi.

Didaktika predmetini moxiyatini ochishga xizmat kiluvchi yana bir karash ta`lim-tarbiya jarayonini yaxlit urganish zarurligini ilgari suradi. Ta`limning tarbiyaviy vazifalari ukuvchining bilimni uzlashtirishlarini ta`minlabgina kolmay, shaxs xususiyati, uning rivojlanishi, ma`lum ma`naviy-axlokiy sifatlarni uzlashtirishi, fe`l-atvori, xulkini tarbiyalash uchun zarur shart-sharoitni yaratishdan iborat.

Didaktikaga ta`limning mazmunli va jarayonli jixatlarini birgalikda urganish xosdir. Amaliyotni kayta tashkil etish va takomillashtirish masalalarini nazarda tutgan xolda didaktika ta`limni fakatgina urganish obyekti sifatidagina emas, balki ilmiy asoslangan loyixalashtirish obyekti sifatida karaydi.

Umumiy didaktikaning predmeti dars utish (ukituvchi faoliyati) va bilim olish (ukuvchining urganish faoliyati)ning uzaro bogliklig va alokadorligi xisoblanadi.

Didaktikaning vazifalari kuyidagilardan iborat:

- ta`lim jarayonlari va ularni amalga oshirish shartlarini ta`riflash va tushuntirish;

- ta`lim jarayonini yanada mukammal tashkil etish, ya`ni, ta`lim tizimlari va texnologiyalarini ishlab chikish;

- ta`lim jarayoni uchun xos bulgan umumiy konuniyatlarni aniklash, omillarini taxlil kilish va ta`riflash.

Didaktika nazariy va bir vaktning uzida me`yoriy-amaliy fan. Didaktikaning ilmiy-nazariy vazifasi ta`limning mavjud jarayonlarini urganish, uning turli jixatlari urtasidagi bogliklikl, ularning moxiyatini ochib berish, rivojlanish tendensiyalari va kelajagini aniklashdan iboratdir.

Uzlashtirilgan nazariy bilimlar ta`lim amaliyotini yunaltirish, ta`limini jamiyat tomonidan kuyilayotgan ijtimoiy talablarga muvofik takomillashtirishga imkon beradi. Ta`lim mazmunini anglab olish, ta`lim tamoyillari, ta`lim metod va vositalarini kullash me`yorlarini aniklash asosida didaktika amaliy-me`yoriy xamda tashkiliy-texnologik vazifani bajaradi.

Didaktikaning asosiy kategoriyalari va didaktik tushunchalar tizimi. Muayyan fanga xos bulgan tushunchalarda insoniyat tomonidan ijtimoiy tarakkiyot jarayonida tuplangan bilimlar aks etadi. Mavjud ilmiy tushunchalar ikki asosiy guruxga ajratiladi:

1) falsafiy tushunchalar;
2) xususiy ilmiy, ya`ni, muayyan fangagina xos bulgan tushunchalar.

Didaktika uchun “umumiy va aloxida”, “moxiyati va xodisa”, “karama-karshilik”, “bogliklik” kabi falsafiy tushunchalar xam muxim axamiyatga ega. Didaktikada kullaniladigan umumiy-ilmiy tushunchalar orasida “tizim”, “tuzilma”, “vazifa”, “element” kabilar aloxida urin tutadi. Pedagogikaga xos didaktik tushunchalar sirasiga kuyidagilar kiradi:

1) ta`lim - ukuvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy kunikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish kobiliyatlarini ustirish va dunyokarashlarini tarbiyalashga yunaltirilgan jarayon;
2) dars – bevosita ukituvchi raxbarligida muayyan ukuvchilar guruxi bilan olib boriladigan ta`lim jarayonining asosiy shakli;
3) bilim olish – idrok etish, urganish, mashk kilish va muayyan tajriba asosida xulk-atvor xamda faoliyat kunikma, malakalarining mustaxkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni;

4) ta`lim jarayoni – ukituvchi va ukuvchilar urtasida tashkil etiluvchi xamda ilmiy bilimlarni uzlashtirishga yunaltirilgan pedagogik jarayon.

5) ukuv fani – ta`lim muassasalarida ukitilishi yulga kuyilgan xamda uzida muayyan fan soxasi buyicha umumiy yoki mutaxassislik bilim asoslarini jamlagan manba.

6) ta`lim mazmuni – davlat ta`lim standartlari asosida belgilab berilgan xamda ma`lum sharoitda muayyan fanlar buyicha uzlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar moxiyati.

Didaktikada “idrok etish”, “uzlashtirishi”, “maxorat”, “rivojlanish” va boshkalar (psixologiya) xamda “boshkarish”, “kayta aloka” (kibernetika) kabi turdosh fanlarga xos bulgan tushunchalar xam kullaniladi.

Didaktikaning tushunchali-terminologik tizimi muntazam yangilanib va tuldirilib borilmokda.

Didaktikaning asosiy kategoriyalari kuyidagilardan iborat: dars, bilim olish, ta`lim, bilim, kunikma, malaka, ta`lim maksadi, ta`lim mazmuni, ta`lim jarayoni, ta`lim jarayonini tashkil etish, ta`lim turlari, shakllari, metodlari va vositalari, ta`lim natijasi.

Sunggi paytlarda asosiy didaktik kategoriyalar sirasiga ta`limning didaktik tizimi va ta`lim texnologiyasi kabi tushunchalarni xam kiritish taklifi ilgari surilmokda.

1) bilim – shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma`lum obrazlar kurinishida aks etuvchi borlik xakidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma`lumotlar majmui;

2) bilim olish – idrok etish, urganish, mashk kilish va muayyan tajriba asosida xulk-atvor xamda faoliyat kunikma, malakalarining mustaxkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni;

3) kunikma – shaxsning muayyan faoliyatni tashkil eta olish kobiliyati;

4) malaka – muayyan xarakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli;

5) ta`lim – ukuvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy kunikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish kobiliyatlarini ustirish va dunyokarashlarini tarbiyalashga yunaltirilgan jarayon;

6) ta`lim metodlari – ta`lim jarayonida kullanilib, uning samarasini ta`minlovchi usullar majmui;

7) ta`lim mazmuni – shaxsning akliy va jismoniy kobiliyatini xar tomonlama rivojlantirish, dunyokarashi, odobi, xulki, ijtimoiy xayot va mexnatga tayyorlik darajasini shakllantirish jarayonining moxiyati;

8) ta`lim vositalari – ta`lim samaradorligini ta`minlovchi obyektiv (darslik, ukuv kullanmalari, ukuv kurollari, xarita, diagramma, plakat, rasm, chizma, dioproyektor, magnitafon, videomagnitafon, uskuna, televizor, radio, kompyuter va boshkalar) va subyektiv (ukituvchining nutki, namunasi, muayyan shaxs xayoti va faoliyatiga oid misollar va xokazolar) omillar;

9) ta`lim jarayoni – ukituvchi va ukuvchilar urtasida tashkil etiluvchi xamda ilmiy bilimlarni uzlashtirishga yunaltirilgan pedagogik jarayon;

10) ta`lim mazmuni – davlat ta`lim standartlari asosida belgilab berilgan xamda ma`lum sharoitda muayyan fanlar buyicha uzlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar moxiyati;

11) ta`lim maksadi (ukish, bilim olish maksadi) – ta`limning anik yunalishini belgilab beruvchi yetakchi goya;

12) ta`lim natijasi (ta`lim maxsuli) – ta`lim yakunining moxiyatini kayd etuvchi tushuncha; ukuv jarayonining okibati; belgilangan maksadni amalga oshirish darajasi;

13) ta`limni boshkarish – ta`lim muassasalarining faoliyatini yulga kuyish, boshkarish, nazorat kilish xamda istikbollarini belgilash;

14) ta`lim tizimi – yosh avlodga ta`lim-tarbiya berish yulida davlat tamoyillari asosida faoliyat yuritayotgan barcha turdagi ukuv-tarbiya muassasalari majmui.

Didaktik nazariya (konsepsiya)lar va ularning falsafiy asoslari. Ta`lim jarayoni psixologik-pedagogik konsepsiyalar (ular aksariyat xollarda didaktik tizimlar xam deb ataladi) asosida tashkil etiladi.

Didaktik tizim (yunoncha «systema» – yaxlit kismlardan tashkil topgan, birlashtirish) – ma`lum mezonlari asosida ta`lim jarayoning yaxlit xolatini belgilash, ajratib kursatish demakdir. U ta`limning maksadi, tamoyillari, mazmuni, shakli, metod va vositalarining birligi asosida tashkil etilgan tuzilmalarning ichki yaxlitligini ifodalaydi. Tadkikotchilar mavjud didaktik konsepsiya (tizim)larni umumlashtirib kuyidagi guruxlarga ajratadilar:

1) an`anaviy;
2) progressiv;
3) zamonaviy.

Ta`lim nazariyasida Y.A.Komenskiy, I.Pestallotsi va I.Gerbartlarning didaktik konsepsiyalari muxim axamiyatga ega.

An`anaviy didaktik tizimning yaratilishi nemis faylasufi, psixolog va pedagog I.F.Gerbart (1776-1841 yillar) nomi bilan boglik. U Y.A.Komenskiyning sinf-dars an`anaviy tizimini tankidiy nukati nazardan kayta asoslab, etika va psixologiyaning nazariy yutuklariga tayangan xolda ta`lim tizimini yaratdi.

I.F.Gerbart ta`lim tizimining asosiy belgisi kuyidagilardan iborat. ukuvchilarning intellektual rivojlanishini ta`minlash maktabning asosiy vazifasi; bolani tarbiyalash esa oilaning vazifasidir.

Progressiv (pedotsentrik) tizim bolaning bilim olishida faoliyatining asosiy rol uynashini e`tirof etadi. Mazkur tizim asosini D.Dyui tizimi, G.Kershteynning mexnat maktabi, V.Lay nazariyalari tashkil etadi.

Zamonaviy didaktik tizim. XX asrning 50-yillarida psixolog va pedagog B.Skinner kismlarga bulingan axborotlarni yetkazish, bu jarayonni muntazam nazorat kilish asosida materialni uzlashtirishda samaradorlikka erishish goyasini ilgari suradi. Mazkur goya keyinchalik dasturiy ta`lim deb ataladi. Keyinchalik N.Krauder nazorat natijalariga karab ukuvchiga mustakil ishlash uchun turli materiallarni taklif etadigan tarmoklashtirilgan dasturlarni yaratdi.

D.Dyuining nazariy goyalari muammoli ta`limning asosi bulib koldi. Bugungi kunda muammoli ta`lim deb nomlanuvchi, ushbu goya ukituvchi raxbarligi ostida muammoli vaziyatni yaratish va ularni xal etishda ukuvchilarning faollik va mustakilliklarini ta`minlashga erishishni nazarda tutadi. Muammoli ta`limning vazifasi faol urganish jarayonini ragbatlashtirish, ukuvchilarda fikrlash, tadkikotchilik kunikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

L.V.Zankovning (1901-1977 yillar) rivojlantiruvchi ta`lim konsepsiyasi XX asrning 50-yillarida keng tarkaldi. Uning goyalarini amalga oshirish ta`lim jarayoniga insonparvarlik goyasini singdirish, shaxsni barkamol rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga imkon beradi.

Psixolog L.S.Vugotskiy (1896-1934 yillar) tomonidan 30-yillarda ilgari surilgan “Yakin rivojlanish zonasi” goyasi xam muxim axamiyatga ega. Unga kura bola kattalar yordamida bilim olib, uzi mustakil bajara olmagan ishlarni bajara boshlaydi.

Uzbekiston Respublikasining “Ta`lim tugrisida”gi konunida ta`lim va tarbiyani insonparvarlik, demokratik goyalarga muvofik tashkil etilishi e`tirof etilgan.

Ta`limni insonparvarlashtirish ta`lim jarayonida ukuvchi shaxsini xurmat kilish, uning sha`ni, obrusi, kadr-kimmatini poymol etmaslik, mavjud iste`dodini rivojlantirishni nazarda tutadi. Demokratlashtirish esa pedagogik jarayonda rasmiyatchilikka yul kuymaslik, ta`lim dasturlarini tanlashda ukuvchilarning fikrlarini inobatga olishni ifodalaydi.

Respublika uzluksiz ta`lim tizimi ijtimoiy buyurtmani bajarishga xizmat kiladi, barkamol shaxs va yetuk mutaxassisni tarbiyalash vazifasini bajaradi.

**Zamonaviy pedagogikada ta`lim paradigma (modeli)lari.** Pedagogik paradigma (yunoncha «paradeigma» - misol, namuna) – pedagogika fani rivojining ma`lum boskichida ta`limiy va tarbiyaviy muammolarni xal etish namunasi (modeli, standarti) sifatida ilmiy pedagogik xamjamiyat tomonidan e`tirof etilgan nazariy xamda metodologik kursatmalar tuplami bulib, u ta`limning konseptual modeli sifatida kullaniladi. Bugungi kunda ta`limning kuyidagi paradigmalari keng tarkalgan:

1. An`anaviy – konservativ paradigma (bilim paradigmasi).
2. Ratsionalistik (bixevioristik) paradigma.
3. Fenomenologik (gumanistik) paradigma.
4. Texnokratik paradigma.
5. Ezoterik paradigma.

Ayni vaktda ta`lim paradigmalarini belgilashga nisbatan uch xil yondashuv mavjud:

1. kadriyatli (aksiologik) yondashuv - madaniyat inson xayotining mazmuni sifatida tushuniladi.

2. Faoliyatli yondashuv asosan madaniyat moddiy va ma`naviy boyliklarini yaratishga yunaltirilgan faoliyatning sinalgan usullari sifatida talkin etiladi.

3. Shaxsiy yondashuv - madaniyat muayyan shaxs timsolida namoyon buladi.

Madaniyatga nisbatan turli yondashuvlarning mavjudligi bir kator paradigmalarning yaratilishiga zamin yaratadi.

Xar bir paradigma muayyan ta`limiy muammolarni xal etishga yunaltiriladi. Xususan:

- ijtimoiy institut sifatida ukuv muassasalarining vazifalari;
- ta`limning samarali tizimi;
- ukuv yurtlari oldida turgan eng muxim, ustuvor masala;
- ta`limning ijtimoiy axamiyatli maksadlari;
- muayyan bilim, kunikma va malakalarning kimmatli xisoblanishi.

Ayni vaktda kuyidagi paradigmalar mavjud:

1. Bilim olishning an`anaviy paradigmasi (modeli) (J.Majo, L.Kro, J.Kapel va boshkalar)

Unga kura ta`limning asosiy maksadi - "Bilim, kanchalik kiyin bulmasin bilim olish". An`anaviy paradigma maktabning maksadi yosh avlodga individual rivojlanishi xamda ijtimoiy tartibni saklab kolishga yordam beruvchi madaniy meroslarning muxim elementlari – bilim, kunikma va malakalar, ilgor goyalar va kadriyatlarni saklab kolish xamda ularni yoshlarga yetkazish muxim ekanligini yoritadi. Bilim olish paradigmasining asosiy maksadi: ta`lim olish, tarakkiyot va madaniyatning eng muxim elementlarini avloddan-avlodga yetkazish.

2. Ratsionalistik (bixevioristik) paradigma (P.Blum, R.Ganye, B.Skinner va boshkalar). Ratsionalistik paradigma dikkat markazida ta`lim mazmuni emas, balki ukuvchilar tomonidan turli bilimlarni uzlashtirilishini ta`minlovchi samarali usullari yotadi. Ta`limning ratsionalistik modeli asosini B.Skinerning ijtimoiy injeneriya bixevioristik (inglizcha behavior - xulki) konsepsiyasi tashkil kiladi.

Maktabning maksadi – ukuvchilarda garb madaniyati ijtimoiy koidalari, talablari va kuzlagan maksadlariga mos keladigan moslashtiruvchi "xulkiy repertuar"ni shakllantirishdir. Shu bilan bir vaktda, "xulki" atamasi bilan "insonga xos xamma ta`sirlanishlar – uning fikrlari, sezgi va xarakatlari" ifodalanadi (R.Tayler).

Bunda ta`limning asosiy metodlari, urgatish, trening, test sinovlari, individual ta`lim, tuzatishlari bulib koladi. Buning okibatida, ta`limninggina emas, balki dars berishning xam ijodiy xarakterini aniklash muammosi muxokama kilinmaydi.

P.Blum barcha ukuvchilar fakat uzlashtiribgina kolmay, balki muvaffakiyatli ukishlari mumkin deb xisoblaydi. Ukuvchining optimal kobiliyatlari ma`lum sharoitlarda, ukuvchiga ta`lim berish natijasi uning sur`ati bilan aniklanadi. Olimning firicha, ta`lim oluvchilarning 95 foizi ta`lim muddatlariga bulgan cheklashlar olib tashlanganda ukuv kursining butun muzmunini uzlashtirib olishga kodirlar. Ana shu nuktai nazardan

ukuvchilar tomonidan bilimlarning muvaffakiyatli uzlashtirishini ta`minlovchi metodika ishlab chikiladi, uning moxiyati kuyidagichadir:

1. Butun sinf yoki kurs uchun tula uzlashtirish etaloni, mezonnini anik belgilab olish asosida ukituvchi ta`lim yakunida erishilishi kerak bulgan anik natijalarning ruyxati va unga muvofik keluvchi testlarni tuzadi.
2. Ukuv birliklari, ya`ni, ukuv materiallarining yaxlit bulimlari kursatiladi, ularni uzlashtirish natijalari aniklanadi, yakuniy baxoga ta`sir kursatmaydigan navbatdagi testlar tuziladi. Bu testlarning vazifalari – tuzatish, korreksiyalashdan iborat.
3. Tula uzlashtirishga yunaltirilgan xar bir ukuv kurs materiallarini uzlashtirish darajasini baxolash uchun test sinovlarini utkazish. Bu urinda xar bir ukuvchiga baxo va ta`lim maksadlarining axamiyatini tushuntirish muxim.

Predmetlarni bush va urtacha uzlashtiruvchi ukuvchilarning kobiliyatlarini jadal rivojlantirish P.Blum konsepsiyasining asosiy mazmunini tashkil etadi.

Turli mamlakatlarning (Avstriya, Belgiya, AkSH va boshkalar) ta`lim tizimlari tajribasi ratsionalistik (bixevioristik) paradigma goyalariga muvofik ish kurilganda 70 % ukuvchilar yukori natijalarni kayd etganliklarini kursatadi.

Yukorida kayd etilgan ta`lim yunalishlari uzida insonparvarlik goyalarini ifoda etmagan, ular bola dunyokarashining rivojlanishi, shaxsning rivojlanishida shaxslararo munosabatlarning muxim urin tutishini nazarda tutmaydi.

3. Gumanistik (fenomenologik) paradigmaga kura (A.Maslou, A.Kombs, K.Rodjers, L.S.Vugodskiy va boshkalar) ta`lim oluvchi erkin shaxs, ijtimoiy munosabatlar subyekti sifatida uziga xos rivojlanish imkoniyatlariga ega. Ular bolani rivojlantirish maksadida uni shaxslararo munosabatlar jarayoniga yunaltiradi. Ta`limning fenomenologik (fenomen yunoncha «phainomenon» – xisoblangan, ya`ni, mashxur, aloxida nodir odam) modeli ukuvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini xisobga olib, ularning talab va kizikishlariga xurmat bilan munosabatda bulishni kuzda tutadi. Uning vakillari ukuvchini nodir shaxs deb xisoblaydilar. Gumanistik paradigma doirasida faoliyat olib boruvchi xar bir ta`lim tizimi ijodiy rivojlanadi va ukuvchi xamda ukituvchining erkinligi va ijodkorligini yoklaydi.

Gumanistik paradigma goyalari 1991 yildan keyin respublika uzluksiz ta`lim tizimiga joriy etila boshlandi. Paradigmaning dikkat markazida ukuvchining barkamol rivojlanishi, uning intellektual extiyojlari, “erkin fikrlaydigan shaxsni tarbiyalash” masalasining ijobiy xal etilishi yotadi. Ayni vaktda respublika ta`lim muassasalarida kuyidagi goyalarga amal kilinmokda: “Demokratik jamiyatda bolalar, umuman xar bir inson erkin fikrlaydigan etib tarbiyalanadi. Agar bolalar erkin fikrlashga urganmasa, berilgan ta`lim samarasi past bulishi mukarrar. ... Mustakil fikrlash – xam katta boylikdir”1.

Ezoterik paradigma (yunoncha «esoterikos» ichki, sirli, yashirin, fakatgina biluvchilar uchun muljallangan insonning dunyo bilan uzaro alokalari yuksak darajalarini aks ettiradi). Modelning moxiyati xakikat abadiy va uzgarmas, doimiy ekanligini ta`kidlashdan iborat. Paradigma tarafdorlari xakikatni bilib bulmasligi, unga fakatgina faxmlash asosida erishish mumkinligini ta`kidlaydilar. Pedagogik faoliyatning oliy maksadi koinot bilan mulokot, ukuvchining tabiiy kuchlarini ozod etish va rivojlantirishdan iborat. Shu bilan birga, ukituvchining ximoyalash vazifasi muximdir, u ukuvchining mavjud imkoniyatlarini uni ma`naviy, jismoniy, psixik jixatdan rivojlantirishga yunaltiradi.

Ilmiy-texnik, texnokratik paradigmaning asosiy maksadi amaliyotni takomillashtirish asosida ta`lim oluvchilarga “anik” ilmiy bilimlarni berish va ularning uzlashtirilishini ta`minlashdir. Bilim - kuchdir, shu bois shaxs kimmati uning urganish, bilim olish, imkoniyatlari bilan belgilanadi. Shaxs muayyan (urtacha, standartlashtirilgan) bilim yoki xulk-atvor egasi bulsagina kadriyat sifatida e`tirof etiladi degan goya ushbu paradigmaning asosini tashkil etadi.

Sunggi yillarda noinstitutsional paradigma rivojlana boshladi. U ta`limni ijtimoiy institutlar, ya`ni, maktab va oliy ta`lim muassasalaridan tashkarida tashkil etish goyasini ilgari suradi. Bu ta`lim “tabiatda” - Internet, “ochik maktablar” – kompyuterlar vositasida ta`lim dasturlariga (masofadan ukitish) muvofik ukitish samarali deya xisoblaydi.

Adabiyotlar:

1. *Uzbekiston Respublikasining «Ta'lim tugrisida»gi konuni //Barkamol avlod – Uzbekiston tarakkiyotining poydevori. – Toshkent, Shark nashriyot-matbaa konserni, 1997.*
2. *Uzbekiston Respublikasining «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» //Barkamol avlod – Uzbekiston tarakkiyotining poydevori. – Toshkent, Shark nashriyot-matbaa konserni, 1997.*
3. *Karimov I.A. Barkamol avlod – Uzbekiston tarakkiyotining poydevori. - Toshkent, Shark nashriyot-matbaa konserni, 1997.*
4. *Mavlonova R. Va boshk. Pedagogika. – Toshkent, Ukituvchi, 2001.*
5. *Podlasuy I.P. Pedagogika. Novuy kurs. V 2 kn. Kn. 1. – Moskva, Vlados, 1999.*
6. *www.ziyonet.uz*